DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i2.85

Frojimovics Kinga[*] – Horváth Rita[**]

Kolumbusz Kristóf és Amerika felfedezése egy holokauszt-túlélő olvasatában

Simon Wiesenthal gondolatai a 15. századi spanyol zsidók identitásáról és útkereséséről[***]

Christopher Columbus and the Discovery of America as Interpreted by a Holocaust Survivor: Simon Wiesenthal's Thoughts on the Identity and Search for a Path of 15th-Century Spanish Jews

Abstract: This study analyses Simon Wiesenthal's work *Segel der Hoffnung: Die geheime Mission des Christoph Columbus* (Bonn, 1972) in the context of Holocaust literature and the construction of post-Holocaust Jewish identity. The authors seek to answer the question of how Wiesenthal connects Christopher Columbus's voyage of discovery with the 15th-century persecutions of Jews in Spain, and how he interprets these events as historical precursors of the Holocaust. The study demonstrates that Wiesenthal's work is not primarily a historical reconstruction, but rather a philosophical reflection on history rooted in the trauma of the Holocaust, which attributes a decisive role to the experience and memory of persecution in the formation of Jewish identity.

Keywords: Simon Wiesenthal; Post-Holocaust Jewish identity; Holocaust literature; Christopher Columbus; Spain in the 15th-century

Békésebb, többé-kevésbé nyugalmas történelmi korszakokban bonyolultan fonódnak össze az egyének és egész közösségek zsidó identitásának kialakításában meghatározó szerepet játszó külső és belső tényezők. Határhelyzetekben s utánuk,

[*] Frojimovics Kinga történész, levéltáros, Wiener Wiesenthal Institut für Holocaust-Studien: kinga.frojimovics@vwi.ac.at; ORCID: 0000-0002-4459-9815

[**] Horváth Rita irodalmár és történész, független kutató, e-mail: ritakatahorvath@gmail.com; ORCID: 0009-0007-9490-9264

[***] A tanulmány az NKFI Alap támogatásával, a K 143231 azonosító számú Zsidó identitások Magyarországon a 18. század végétől 1918-ig című „OTKA" projekt keretében készült.

különösen a holokauszt traumájának következményeként azonban a zsidó identitást kialakító külső és belső hatások alapellentéte szűnik meg, s a veszély, az üldöztetés külső meghatározottsága válik lényegessé, mintegy belső kényszerré is. Sokak számára az üldöztetés és következményei válnak tehát a legfőbb identitásteremtő erővé, több nemzedék számára megszüntetve a korábbi dichotómiát, illetve más kettősséggel váltva fel azt.

Ezt a jelenséget holokaussztúlélők, valamint másod- és harmadgenerációs túlélők által létrehozott irodalmi alkotások elemzésével lehet behatóan vizsgálni. Eltelt már annyi idő, hogy megállapíthassuk, Simon Wiesenthal műveinek egy része, például a megbocsátás lehetségességével vagy lehetetlenségével teológiai és személyes szempontok alapján foglalkozó *Die Sonnenblume* című memoárregénye és a tanúságtétel árára és határaira fókuszáló *Max und Helen*, illetve más önéletrajzi elemekre és túlélők tanúvallomásaira épülő írásai is egyértelműen a holokausztirodalom fősodrába tartozó művek.

A *Segel der Hoffnung: Die geheime Mission des Christoph Columbus* című, magyarra sajnos még le nem fordított könyve is elsősorban irodalmi műnek tekinthető. Bár Wiesenthal nem annak szánta, kutatási módszertanát tekintve és a Kolumbusz, mint főhős személyiségére irányuló figyelem miatt, egy önmaga keletkezését is regisztráló történelmi regényként határozhatjuk meg. Wiesenthal kutatási eszköztára, amely kiterjedt levéltári kutatásokra és történeti monográfiák feldolgozására is, lényegileg megegyezik azzal, amiről Spiró György és Vámos Miklós számolnak be interjúikban történelmi regényeikkel, például a *Padmaly*-jal vagy az *Apák könyvé*vel kapcsolatban.[1]

A zsidó múlt fontos történeti szakaszairól szóló, de a holokauszt mechanizmusainak megértésére fókuszáló történeti regény műfaja a holokausztirodalom egyik meghatározó műfajává vált mind a világirodalomban, mind pedig a magyar zsidó irodalomban. Ezek a regények különböző hangsúlyokkal ugyan, de mind az áldozatok és az elkövetők viselkedésének okait és mintázatait akarják feltárni a zsidóüldözések idején, mindenekelőtt a közelmúlt alapvető történelmi traumájának megértése érdekében.

A holokausztirodalom körébe tartozó, a műfaj szempontjából kissé rendhagyó történeti regények közé tartozik tehát Wiesenthal Kolumbuszról szóló regénye is, amelyben szokatlanul nagy hangsúlyt fektet a zsidóüldözés eszközeinek megértésére. A többi holokaussztal foglalkozó történeti regényben általában nagyobb hangsúlyt kapnak az üldözöttek reakciói, s azoknak ismétlődő mintázatai.

[1] Ld. pl. Partizán: A reformkorban is olyan volt a politika, mint ma? Spiró Györgyöt kérdezzük új regényéről. 2025. szeptember 3. https://www.youtube.com/watch?v=aIGNlHlHPVA (Utolsó letöltés: 2026. április 2.), és FUGA745_online: Spiró György: Padmaly – kötetbemutató beszélgetés. 2025. június 11. https://www.youtube.com/watch?v=OFA8xbGMMsg (Utolsó letöltés: 2026. április 2.), valamint Vámos Miklós: Én csak sima zsidó vagyok. 2025. november 16. https://www.youtube.com/watch?v=PNG2bNzJxos (Utolsó letöltés: 2026. április 2.).

E regények legnagyobb csoportját az ebbe a műfajba illeszkedő önéletrajzi elemekkel kevert családregények vagy nemzedékregények alkotják.[2] Azért érdemes a családregények kontextusában elemezni Wiesenthal Kolumbusszal foglalkozó regényét, mert számos holokauszt-családregény is központi helyen tárgyalja a spanyol inkvizíció zsidóüldözését, ami mutatja, hogy Wiesenthal is a holokausztirodalom főtémáit vetette fel. Jellemző példák erre Nádas Pétertől az *Egy családregény vége*, Vámos Miklóstól az *Apák könyve* és André Schwarz-Barttól az *Igazak ivadéka*.

A *Segel der Hoffnung* fontos önéletrajzi meghatározottsága az, hogy egyes szám első személyű narrátora a könyv anyagát kutató, saját holokauszt- és holokauszt utáni emlékeiről is beszámoló Wiesenthallal azonosítható, ami szintén a holokausztregények egyik fő jellemzője.

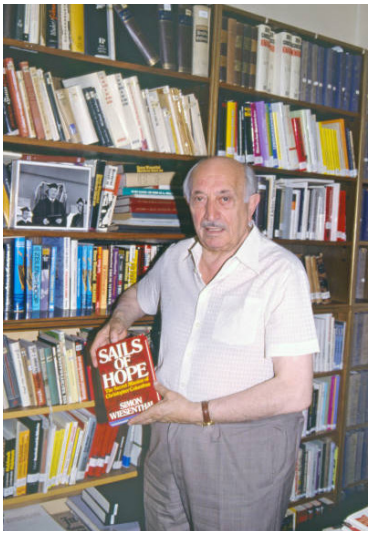

1. kép. Simon Wiesenthal irodájában a Sails of Hope: The Secret Mission of Christopher Columbus című könyvével a kezében, 1980 körül (VWI-SWA,V, X.a.F.1-3.)

Wiesenthal (1908–2005) az Osztrák-Magyar Monarchiában, Buczaczban született. 1936-ban építészeti irodát nyitott Lvovban (Lemberg, ma Lviv), melyet 1939-ben – miután a város a Szovjetunióhoz került – a hatóságok államosítottak. Wiesenthalt 1941 júliusában tartóztatták le a németek. A következő évek során több börtönt és koncentrációs tábort megjárt, míg végül 1945 májusában az amerikai hadsereg szabadította fel Mauthausenben. Felesége, Cyla Müller is túlélte a háborút, 1945-ben találkoztak újra egy linzi hontalan táborban. Mindkettőjük nagy családja, Wiesenthal anyját is beleértve, több mint 80 ember, nem élte túl a holokausztot.[3]

Wiesenthal Linzben eleinte az amerikai katonai hatóságoknak dolgozott, háborús bűnökkel gyanúsítottakat hallgatott ki. 1947 elején alapította meg a Jüdische Historische Dokumentation (JHD) elnevezésű szervezetet, melynek elsődleges feladata alapszabálya szerint „a zsidóság ausztriai történetére vonatkozó dokumentumok, különösen a náci megszállás idejéből, valamint a többi megszállt országban

[2] A műfajok jelentőségének elemzését lásd Horváth Rita: Családregények és „anti-családregények" a magyar holokauszt-irodalomban. In: Judit Molnár (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában.* Budapest: Balassi Kiadó, 2005. 687–700.

[3] A Simon Wiesenthal életére és az általa alapított szervezetek működésére vonatkozóan ld.: *Wiesenthal in Linz: A Virtual Exhibition.* https://wiesenthal-in-linz.vwi.ac.at/ (Utolsó letöltés: 2026. április 2.)

a zsidóság megsemmisítéséről szóló tanúvallomások" gyűjtése volt. A JHD tehát egy tipikus háború utáni zsidó túlélő szervezet volt, melyhez hasonló több is működött Ausztria, Németország és Olaszország nemzetközi zónáinak hontalan táboraiban.

A JHD 1954-ig működött. A hontalan táborok fokozatos bezárása, a túlélő zsidók túlnyomó többségének kivándorlása részben feleslegessé tette, részben ellehetetlenítette a szervezet munkáját. A hontalan táborokat elhagyó zsidók közül sokan újra családot alapítottak, és Európán kívül új életet kezdve egy darabig nem a holokausztra, vagy a még mindig bújkáló, menekülő háborús bűnösökre koncentráltak. A túlélő zsidók tömeges kivándorlása, valamint a kezdődő hidegháború ugyanakkor a helyi osztrák hatóságok és az egykori szövetségesek náci múlthoz és a háborús bűnösökhöz való hozzáállását is alapvetően megváltoztatta. Az elkövetők felkutatása, de leginkább bíróság elé állítása egyre több akadályba ütközött. Ausztriában 1948 után évről-évre kevesebb háborús bűnösök elleni per folyt. Wiesenthal az 1950-es évek első felében már egyenesen úgy gondolta, az osztrák bíróságok tudatosan késleltetik a perek megkezdését, arra várva, hogy a hontalan táborokban élő potenciális tanúk kivándoroljanak.

A JHD bezárása után Wiesenthal családjával (lánya 1946-ban született) együtt Linzben maradt, ahol különböző zsidó szervezeteknek dolgozott. Egyrészt a linzi zsidó hitközség alelnöke lett, másrészt az ötvenes években Kelet-Európából érkező menekültek, köztük a zsidó menekültek számára újra megnyíló Linz környéki menekülttáborokban dolgozott az AJDC-nek (Joint) és az ORT-nak.

Wiesenthal 1961-ben költözött Bécsbe, ahol kihasználva azt a hírnevet, melyet Adolf Eichmann elfogásában játszott szerepe miatt szerzett világszerte, újra a háborús bűnösök felkutatására és bíróság elé állításukra koncentrált. Ekkor nyitotta meg bécsi dokumentációs központját (*Dokumentationszentrum des Bundes Jüdischer Verfolgter des Naziregimes*), melyet haláláig vezetett. 2005-ben bekövetkezett halálakor a szervezet irattára több mint 5000 háborús bűnös, náci és kollaboráns aktáját őrizte. A gyűjtemény ma a Vienna Wiesenthal Institute levéltárában kutatható.

Eichmann elfogását követően, az 1960-as évektől kezdve Wiesenthal világszerte egyre ismertebb lett, legfőképpen mint „náci vadász". Ismertségéhez a náci bűnök dokumentálásával kapcsolatos könyvei is nagyban hozzájárultak: a *KZ Mauthausen. Bild und Wort* (Linz/Bécs, 1946), *Ich jagte Eichmann: Tatsachenbericht* (Gütersloh, 1961), *Verjährung? 200 Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens sagen Nein. Eine Dokumentation* (Frankfurt/Main, 1965), illetve talán leginkább *Doch die Mörder leben* (München/Zürich 1967; angolul *The Murderers Among Us*, 1967). Utóbbi kötet megjelenését követően évekig tartott előadókörutakat az Egyesült Államokban és Nyugat-Németországban.

1969-ben aztán egy teljesen más jellegű, bár szintén a holokaussztal és a náci bűnökkel foglalkozó kötettel jelentkezett. Ekkor jelent meg (a magyarra azóta sem lefordított) *Die Sonnenblume* című könyve franciául, dánul, norvégul és hollandul,

majd 1970-ben angolul, németül, olaszul és svédül is. A mai napig összesen 16 nyelven adták ki. E műben a narrátor visszavisz minket az 1940-es évek elejére, amikor Wiesenthal Lvovban, a janowskai koncentrációs táborban volt fogoly. Egy alkalommal a táboron kívüli munkavégzés során egy német katonai kórházban egy ápolónő lépett oda hozzá, és egy haldokló beteg ágyához vezette. A férfi elmondta, hogy ő egy fiatal német SS-katona, aki a Szovjetunióban zsidók legyilkolásában vett részt, később a fronton súlyosan megsebesült, és halálos ágyán egy zsidó koncentrációs tábori fogoly, Simon Wiesenthal bocsánatát kéri. Wiesenthal meghallgatja, majd távozik a kórteremből, anélkül, hogy egyetlen szót is szólna a haldoklóhoz. A kötetben e történet leírását követően írók, politikusok, keresztény teológusok és zsidó rabbik, egykori politikai ellenállók és mások hozzászólását olvashatjuk. A felkért hozzászólóknak arra a kérdésre kellett válaszolniuk: mit tettek volna, ha azon az 1943-as napon Wiesenthal helyében lettek volna.[4]

A *Die Sonnenblume* nyitotta meg tehát azoknak a műveknek a sorát, amelyeket Wiesenthal a holokauszt által felvetett alapvető filozófiai kérdéseknek szentelt. Ezek között azután különleges helyet foglalt el az 1972-ben megjelent *Segel der Hoffnung*, amely elsősorban a zsidó és a többségi társadalmak kapcsolatával foglalkozott történelemfilozófiai szempontból. Ez Wiesenthal első olyan könyve, amely első pillantásra nem közvetlenül a holokaussztal foglalkozott.[5] A mű német nyelven írt kézirata az *Operation Neue Welt: Judenverfolgung und Columbus-Reise* [Újvilág akció: zsidóüldözés és Kolumbusz útja] címet viselte.[6] Már a cím is jelzi, hogy Wiesenthal eredeti elgondolása szerint ez a könyv alapvetően a zsidók inkvizíció általi spanyolországi üldözésével és az arra adott válaszkísérlettel foglalkozott. Ezzel azonban megnyitotta a holokauszt történeti mechanizmusainak megértése felé vezető utat.

A kézirat előszavában, amely aztán valamiért egyetlen kiadásba sem került be, Wiesenthal egyértelműen összekötötte a mű születését mind a holokauszt alatti, mind pedig a holokauszt utáni emlékeivel. A mű keletkezéséről a következőket írta: 1944 őszén egy SS-barakk takarítására rendelték ki több koncentrációs táborbeli fogolytársával együtt. A barakk asztalán egy újság hevert, és mivel hónapok óta nem látott nyomtatott betűt, önkéntelenül is olvasni kezdte. Az újság a *Der Stürmer* egyik példánya volt, mely egy rituális gyilkosság ábrázolását tartalmazta: szakállas

[4] A könyvről és fennmaradt levéltári forrásairól ld.: *The Sunflower. History and Reception of a Literary Holocaust Testimony.* https://the-sunflower.ehri-project.eu/ (Utolsó letöltés: 2026. április 2.).

[5] Wiesenthal, Simon: *Segel der Hoffnung: Die geheime Mission des Christoph Columbus.* Bonn: Walter, 1972. Francia és angol kiadása 1973-ban jelent meg: *La voile de l'espoir: La mission secrète de Christophe Colomb*. Paris: Éditions Stock, 1973; *Sails of Hope: The Secret Mission of Christopher Columbus.* New York: Macmillan, 1973.

[6] A kéziratot a Vienna Wiesenthal Institute levéltára őrzi: Wiesenthal, Simon: *Operation Neue Welt: Judenverfolgung und Columbus-Reise.* VWI.SWA.II.1.A-II.8.9 (a továbbiakban: Wiesenthal, *Operation Neue Welt*, kézirat).

zsidók ölnek meg késsel egy gyereket, vérét egy tálba gyűjtik össze. A lap megadta annak a templomnak a nevét, ahol a kép található. „Az őrség számára a »Der Stürmer« teljesen aktuális volt. Ez az ábra pedig különösen fontossá tette. Hiszen éppen arról volt szó, hogy »megfizessék a zsidóknak ezeket a szörnyűségeket«”[7] – írta Wiesenthal.

Majd azzal folytatta, hogy a háború után, amikor egyre több adatra derült fény a holokauszttal kapcsolatban, sokat gondolkodott azon, hogy alapvetően keresztény nevelést kapott emberek hogyan működtethették láthatóan mindenfajta lelkiismeretfurdalás nélkül a tömeggyilkos gépezetet, beleértve a gázkamrákat. 1948-ban aztán Wiesenthal meglátogatta a tiroli Judenstein in Rinn templomát, ahol egy állítólagos vérvád során meggyilkolt kisfiú tiszteletére körmenetet tartottak gyerekeknek. A legenda szerint 1462-ben zsidó kereskedők megöltek egy hároméves keresztény kisfiút, akit Andreasnak vagy Anderlenek hívtak, hogy vérét rituális célokra használják fel.[8] A körmenet során a gyerekek felkeresték a templomban azt a követ, mely az egyház szerint a rituális gyilkosság színhelye volt (Judenstein e kőről kapta a nevét), sőt, a gyilkos kést is kiállították a templomban.

Wiesenthal képtelen volt végig ott maradni a körmeneten, s kiment a templomból. A látogatás után levelet írt Paulus Rusch innsbrucki püspöknek a rituális gyilkosság legendájával és továbbélésével kapcsolatban, aki többek között ezt válaszolta: „Ami persze a történelmi hitelességet illeti, az nem mentes minden kétségtől; másrészt viszont a zsidó írások is túlságosan messzire mennek, amikor azt állítják, hogy a zsidók soha nem tettek ilyen dolgokat...”.[9]

„Auschwitz után egy rituális gyilkosság ábrázolásnak még van helye egy templomban?” – kérdezte könyve előszavában Wiesenthal, majd azzal folytatta, hogy minél tovább kutatta a zsidógyűlölet gyökereit, annál világosabb lett számára a kereszténység szerepe benne.[10] Így jutott el a középkori Spanyolország és az inkvizíció tanulmányozásához. Úgy látta, hogy a nagyhatalommá váló Spanyolország ugyanúgy egy zsidók nélküli világot képzelt el, ahogy évszázadokkal később a nácik is. A bevezető elbeszélése szerint Wiesenthal gondolatmenete ezen pontján jutott arra a következtetésre, hogy Kolumbusz felfedezőútjának alapvető szerepe

[7] “Für das Bewachungspersonal war »Der Stürmer« immer aktuell. Durch diese Zeichnung wurde er es ganz besonders. Ging es doch gerade darum, »den Juden diese Greuel heimzuzahlen«”. Wiesenthal, *Operation Neue Welt*, kézirat, 4.

[8] A helyi templomban látható vérvád freskó képét ld.: *The history of Jewish life in the Tyrol and Vorarlberg region.* https://ikg-innsbruck.at/en/history/jewish-life-in-tyrol-and-vbg/ (Utolsó letöltés: 2026. április 2.)

[9] “Was freilich die Historizität betrifft, so sit diese nicht über jeden Zweifel erhaben; aber andererseits geht auch das jüdische Schreiben viel zu weit, wenn es meint, feststellen zu können, daß Juden solche Dinge überhaupt nie getan hätten...”. Wiesenthal, *Operation Neue Welt*, kézirat, 6.

[10] “Gab es nach Auschwitz in einer Kirche für ein Ritualmordbild noch Platz?”. Wiesenthal, *Operation Neue Welt*, kézirat, 6.

volt a zsidók spanyolországi történetében. Úgy látta ugyanis, hogy ha az inkvizíció zsidóüldözése nem lett volna annyira szélsőséges, ha a spanyol udvarban magas hivatalokba jutó, kényszerből kikeresztelkedett zsidók nem finanszírozták volna az utat abban a reményben, hogy Kolumbusz Indiában megtalálja az elveszett törzseket, a szabadon élő és egyes források szerint önálló államot alkotó zsidókat.[11]

A (publikálatlan) előszó záróbekezdésében aztán Wiesenthal teljesen egyértelműen megfogalmazta, hogy könyve témája a spanyol zsidóüldözés, mely szerinte a holokauszt előképe: „Megpróbáltam a spanyolországi helyzetet a náci korszak szemszögéből szemlélni és leírni. Az olvasó szeme láttára szeretném felidézni azt az időszakot, amikor az egyház olyan lépéseket tett, amelyek Hitler követői számára példaként, és nem figyelmeztetésként szolgáltak."[12]

A *Segel der Hoffnung* fő mondanivalója az, hogy Kolumbusz, aki Wiesenthal szerint elképzelhetően maga is rendelkezett converso, azaz kitért zsidó felmenőkkel, több zsidó és marranó[13] udvari ember támogatásával az új földrajzi felfedezéssel a fenyegetett zsidóságot szándékozott biztonságos otthonhoz juttatni. Wiesenthal tehát összefüggést látott a zsidóság kiűzetésének szándéka és Kolumbusz expedíciójának megszervezése között.[14] Továbbá nagyon szoros párhuzamokat látott a (zsidó vallású és kitért) zsidók spanyolországi üldöztetése és a Harmadik. Birodalom zsidóüldözése között. Ezt már a Wiesenthal által a műnek adott eredeti cím is mutatja: *Újvilág akció: zsidóüldözés és Kolumbusz útja*, amit a kiadó kérésére változtattak csak meg. Wiesenthal tehát a náci zsidóüldözésre rutinszerűen használt szót (Judenverfolgung) alkalmazza a 15. századi eseményekre. A két zsidóüldözés között lényegi egyezéseket látott, több jelenséget is felismert, s a regényben párhuzamba állított. Ilyenek például a zsidóüldözés okai és ürügyei, az egyház zsidóellenességének kulcsszerepe, a vagyonok „árjásítása," a kitérések valódiságának kétségbevonása, a zsidók tömeges menekülésének nehézsége, a besúgók hálózata és a szabadság feltételezett földjének hite. Wiesenthal hangsúlyozta azt is, hogy a tiszta faj koncepciója is Spanyolországban jelent meg a 15.

---

[11] Az Indiában élő elveszett törzs teóriához ld. még: Simon Wiesenthal előadása egy 1973. február elsején tartott könyvbemutatón (n.p.), VWI.SWA.II.1.A-III.3.13.

[12] "Die gesamte Situation in Spanien habe ich aus der Perspektive der Nazizeit zu sehen und zu schildern versucht. Vor den Augen des Lesers soll jene Zeit erstehen, in der die Kirche Handlungen setzte, die den Jüngern Hitlers so sehr Vorbild waren und so wenig Mahnung." Wiesenthal, *Operation Neue Welt*, kézirat, 10-11.

[13] A marranók olyan kényszer hatására a katolikus hitre áttért zsidók voltak a középkori Spanyolországban és Portugáliában, akik titokban továbbra is gyakorolták a zsidó vallást.

[14] A zsidók spanyolországi kiűzéséről, annak okairól és következményeiről ld.: Hacker, Joszi: A zsidók kiűzése Spanyolországból. *Múlt és Jövő,* 1992/3. 17–20.; valamint Roth, Norman: *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain.* Madison: University of Wisconsin Press, 2002.

század utolsó évtizedeiben, ami már akkor együtt járt a tiszta vér („limpieza de sangre") leszármazási vonalakon keresztüli dokumentumokkal való bizonyításának kényszerével.[15]

A mű lényege azonban abban rejlik, hogy Wiesenthal párhuzamot látott a csapdába esett zsidóság számára adott megoldási ajánlatok között is. A csapda földrajzi természetét a regényben a következő viccel érzékeltette:

> „Miközben a tizenharmadik századi térképészekről gyűjtöttem adatokat, eszembe jutott egy 1938-as zsidó vicc. Az Anschluss után egy zsidó bemegy egy bécsi utazási irodába, és a kivándorlási lehetőségekről érdeklődik. A hivatalnok előtt egy földgömb van, és ujjával országról országra mutatva mondja: 'Palesztinába nem lehet. Az amerikai kvóta már betelt. Angliába vízum, az nagyon nehéz. Kína, Paraguay, Uruguay és Brazília pénzügyi garanciákat követel. Lengyelország még a lengyel zsidóknak sem engedi meg a visszatérést." Miután körbeért a földgömbön, megállapítja: „Azt hiszem, ennyi az egész." A zsidó beletörődően a földgömb felé int, és megkérdezi: 'Ez az egyetlen, amije van?'"

Ezután Wiesenthal feltette a költői kérdést: „A zsidóság történelme során vajon hányszor kellett a zsidóknak egy térkép fölé hajolva vagy egy földgömb előtt állva ugyanazt a kérdést feltenniük, mint az anekdotában szereplő férfinak?"[16]

Wiesenthal tehát azzal, hogy összeköti Kolumbusz útját a zsidók tömegeinek megmentésével, az új glóbuszadással, a cionizmus archetípus voltát mutatja fel. A csapdát pedig olyan módon fogalmazta meg, hogy hallani lehet mögötte a megtapasztalt kétségbeesést:

> A zsidók és a marranók sorsa az inkvizíció kezdetével megpecsételődött. Csak idő kérdése volt a teljes katasztrófa [...] Sokan nem voltak hajlandók elismerni ezt, és hamis biztonságérzetbe ringatták magukat hasonló üldöztetésekre emlékezve a múltból, amelyek végül elmúltak. [...] Az óvatosabbak azonban, nehéz szívvel bár, de elkezdték

[15] Wiesenthal, *Operation Neue Welt*, kézirat, 34.

[16] A cikk megírásához a könyv 1973-as, amerikai kiadását használtuk: Wiesenthal, Simon: *Sails of Hope: The Secret Mission of Christopher Columbus.* New York: Macmillan, 1973. „As I began to look for some material about the thirteenth-century cartographers, I recalled a Jewish joke dating from 1938. After Hitler's invasion of Austria a Jew goes to a travel bureau in Vienna and inquires about the possibilities for emigration. The clerk has a globe in front of her and runs her finger from country to country, saying: 'Emigration to Palestine is blocked. American quota is already filled. Visa for England, very tough. China, Paraguay, Uruguay, and Brazil want financial guarantees. Poland will not permit even Polish Jews to reenter.' When she has completed the circuit of the globe with her finger, she concludes, 'I guess that's all.'" Resignedly, the Jew gestures toward the globe and asks, 'Is this the only one you've got?'" How often in Jewish history must Jews have stood over a map or before a globe and asked the same question as the man in the anecdote?" (Wiesenthal, *Sails of Hope*, 54.)

> megtenni az előkészületeket az indulásra. [...] Ez azonban csak néhány egyén sorsán segíthetett; a zsidók tömegei számára nem volt megoldás. A zsidó vallású és a kitért zsidók ekkor egyaránt megtapasztalták a tipikus zsidó élethelyzetet, az állandó fenyegetés árnyékában való létezést. Így újra feléledtek a régi zsidó álmok és vágyak egy olyan föld után, ahol háborítatlanul élhetnek.[17]

A könyv történelemfelfogásában az üldöztetés külső determináltságát finoman színezik belső zsidó hagyományokból fakadó elemek, mint például az, hogy Kolumbusz küldetésének legfontosabb célja, a biztonságos menekülő út létesítése mellett megjelenik belső elemként az elveszett törzs felkutatásának célja is.

Egy 1973-as könyvbemutatón Wiesenthal egészen egyértelműen fogalmazott: szerinte a Kolumbusz útját finanszírozó spanyolországi zsidók és marranók számára „a tíz törzs országai akkoriban ugyanazt jelentették volna a zsidók számára, mint amit ma Izrael Állam jelent számukra".[18]

Zárógondolatok

Wiesenthal elsősorban azért írta a *Segel der Hoffnung* című könyvét, mert meg akarta érteni, hogy a holokauszt miért volt lehetséges, és mik a gyökerei. Utóbbit a spanyol inkvizícióban találta meg, s könyvében bemutatja, hogy ez az intézmény milyen módszerekkel szakított ki egy a helyi társadalom szövetébe szervesen beilleszkedett csoportot. Azt fogalmazza meg, hogy a spanyol inkvizíció már

[17] „The fate of the Jews and the Marranos had been sealed since the beginning of the Inquisition. Total disaster was only a question of time [...] Many who were threatened refused to admit the truth; they lulled themselves with a false sense of security and recollected similar persecutions in the past that had eventually simmered down." (Wiesenthal, *Sails of Hope*, 51.) „With heavy hearts, the more prudent began making preparations for departure. [...] But such shifts could do no more than soften the fate of individuals; there was no solution for the masses of the Jews. The unconverted and converted alike were now experiencing that typical Jewish situation: living under constant menace. And now old Jewish dreams and longings for a land where they could live unmolested began to reawaken."(Wiesenthal, *Sails of Hope*, 52.)

[18] "The countries of the 10 tribes would have meant at that time the same for the Jews what the State of Israel means for them today". Ld: Simon Wiesenthal előadása egy 1973. február elsején tartott könyvbemutatón (n.p.), VWI.SWA.II.1.A-III.3.13, p. 12. Az „Izrael tíz elveszett törzse" kifejezés az ókori észak-izraeli királyságot alkotó tíz héber törzsre utal. Az Asszír Birodalom i.e. 722-ben meghódította a királyságot, és lakosait kitelepítette. A szétszórt törzsek fokozatosan beolvadtak a környező népek közé. Ennek ellenére időről-időre újabb és újabb elméletek születnek arról, hol is élhetnek a mai napig az elveszett törzsek kései leszármazottai. Ilyen az India északkeleti részén élő Bné Manasse nevű zsidó közösség, amelynek tagjai magukat a bibliai Manasse törzs – Izrael „elveszett törzsei" egyike – leszármazottaiként tartják számon (1951 óta). Napjainkban nagyjából 10 ezren lehetnek. Az ún. elveszett törzsekről ld. Parfitt, Tudor: *The Lost Tribes of Israel: The History of a Myth.* London: Weidenfeld & Nicolson, 2002.

létrehozta a kirekesztés minden eszközét, s az egyetlen különbséget abban látta Spanyolország és a náci Németország zsidóellenes politikája között, hogy míg az előbbi helyen a zsidók kikeresztelkedhettek, a Harmadik Birodalomban ez a kiút nem létezett.

Bár Wiesenthal abban tévedett, hogy a középkori Spanyolországban és a modern Németországban éltek a zsidók leginkább szimbiózisban a befogadó nemzettel,[19] hiszen máshonnan, például Magyarországról is említhetünk példákat, annak a hangsúlyozása azonban fontos, hogy mind a spanyol zsidóüldözés, mind pedig a holokauszt egy a társadalmi környezetébe sokféleképpen, mélyen beilleszkedett zsidóság jogfosztását és üldözését, továbbá a náci Németország esetében kiirtását szervezte meg.

A mértékadó történeti szakmunkák sem Kolumbusz zsidó származását, sem expedíciójának az üldözött spanyolországi zsidók megmentésére irányuló törekvéseit nem támasztják alá. Wiesenthal művének egy másik alapvető aspektusával kapcsolatban azonban korunk egyik legnevesebb zsidó történésze, Yosef Hayim Yerushalmi nagyon hasonló gondolatokat fogalmazott meg.

Egy 1982-es előadásában Yerushalmi ideológiai hasonlóságokról beszélt a 15. századi spanyol „limpieza de sangre" (a vér tisztasága) koncepció és a 20. századi náci faji alapú antiszemitizmus között. Yerushalmi egyrészt kétségbe vonta azt a régóta fennálló tudományos nézetet, miszerint a premodern vallási előítéletek és a modern fajgyűlölet egymástól teljesen független jelenségek lennének, másrészt, Wiesenthal gondolatmenetéhez hasonlóan úgy látta, a zsidók erőszakos kirekesztése mindig akkor következik be, amikor beilleszkedésük a helyi társadalomba meglehetősen sikeres.[20]

> „A középkorban az egész keresztény Európa számára a zsidókérdés lényegében egyetlen módon jelent meg: az áttérés problémájaként. [A középkori keresztény gondolkodás szerint] a zsidók különálló csoportot alkottak, mert makacsul megtagadták az uralkodó keresztény igazság elfogadását. Ha a zsidók megtérnének, megszűnnének önálló entitásként létezni, és a probléma – definíció szerint – eltűnne. Az összes ország közül Spanyolország jutott el [a középkorban] a legközelebb ahhoz, hogy ezt a páneurópai álmot valóra váltsa. Ironikus módon azonban éppen ekkor kezdte egyre több spanyol sokként érzékelni, hogy a zsidók tömeges áttérése messze nem oldotta meg a problémát, hanem éppen tovább súlyosbította azt. Amíg a zsidók megmaradtak őseik vallásánál, addig korlátozó törvények alkalmazásával jól meghatározott keretek közé lehetett

[19] Az idealizált spanyol zsidó aranykor valójában az iszlám uralom alatt volt, melynek a 19. századtól nagy kultusza volt német területen. Feltehetően ez hatott Wiesenthalra is. Ld. erről: Efron, John M. (ed.): *German Jewry and the Allure of the Sephardic*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016.

[20] Yerushalmi, Yosef Hayim: *Assimilation and racial anti-Semitism: The Iberian and the German models.* New York: Leo Baeck Institute, 1982.

őket szorítani. Most viszont, szinte egyik napról a másikra, az egész zsidóellenes jogszabályrendszer már nem volt alkalmazható a hatalmas converzsó csoportra. Technikailag és jogilag keresztények lévén azt tehettek, amit akartak, és ez sok spanyol számára elviselhetetlen volt. Kritikus fordulóponthoz érkeztek. A zsidókkal, mint kívülállókkal szemben érzett hagyományos bizalmatlanság most a conversokkal, mint belső ellenséggel szemben érzett még riasztóbb félelemnek adta át a helyét. [...] Új jogi definíciókra volt szükség, amelyek által kijelölt keretben a conversokat kordában lehetett tartani. E szükséglet kielégítésére jött létre és kristályosodott ki a spanyol «limpieza de sangre», azaz a «vér tisztasága» doktrína."[21]

Mivel a „tiszta" leszármazást a következő évszázadokban Spanyolországban nemzedékekre visszamenőleg kellett bizonyítani, Yerushalmi a következő konklúzióra jutott: „Már önmagában az a tény, hogy a zsidó származás következményeit, bármilyen távoliak is legyenek a zsidó ősök, oly sokan eltörölhetetlennek, örökkévalónak és *megváltoztathatatlannak* tartották, elegendő ahhoz, hogy rámutasson a háttérben működő rasszista gondolkodásmódra."[22] Ezután összevetette a középkori spanyol és a modernkori német antiszemitizmust: „Amikor – ahogyan mindkét esetben történt – az asszimiláció elégséges mértékben valósággá vált (a katolikus ortodoxia az Ibériai-félszigeten; az akkulturáció és a zsidó vallási identitás eróziója Németországban), a zsidóság régi vallási meghatározása nyilvánvaló anakronizmussá vált, és egyre inkább háttérbe szorult a faji meghatározás javára."[23]

---

[21] "Throughout the Middle Ages the whole of Christian Europe had perceived its Jewish problem essentially in one dimension – as one of conversion. The Jews were a group apart because they stubbornly refused to accept the regnant Christian truth. Should the Jews be converted, they would disappear as a distinct entity, and the problem, by definition, would cease to be. Of all countries, Spain had now come closest to making this pan-European dream a reality. Ironically, only then did a growing number of Spaniards begin to feel, with a sense of shock, that far from having resolved the problem, the mass conversions of Jews had only exacerbated it. So long as the Jews had remained within their ancestral religion they could also be contained within well-defined limits through restrictive laws. Now, overnight as it were, the entire corpus of anti-Jewish legislation was no longer applicable to the huge Converso group. Technically and legally Christians, they could do as they pleased, and for many Spaniards that was intolerable. A critical juncture had been reached. The traditional mistrust of the Jew as outsider now gave a way to an even more alarming fear of the Converso as insider. […] What was required was a new legal definition within which to curb the Conversos, and it was out of this need that the Spanish doctrine of *limpieza de sangre* – 'purity of blood' – emerged and crystalized." (Yerushalmi, *Assimilation and racial anti-Semitism*, 10-12.)

[22] "The very fact that the consequences of Jewish ancestry, however remote, were considered by so many to be indelible, perpetual, and unalterable, is already sufficient to indicate the racist mentality at work." (Yerushalmi, *Assimilation and racial anti-Semitism*, 15.)

[23] "When, as happened in both cases, assimilation had become a sufficient reality (Catholic orthodoxy in the Iberian Peninsula; acculturation and the erosion of Jewish religious identity in Germany) the old religious definition of Jewry became a palpable anachronism and yielded increasingly to a racial one." (Yerushalmi, *Assimilation and racial anti-Semitism*, 19.)

A spanyol gyarmati történelem ismert kutatója, María Elena Martínez Yerushalmi gondolatmenetét továbbgondolva azt állítja, hogy a „limpieza de sangre" koncepció nem kizárólag a zsidók tekintetében jelentett egyfajta átmenetet a vallási alapú üldözés és a faji alapú rasszizmus között. Érvelése szerint ami eredetileg, a középkori Spanyolországban a conversok (zsidó áttértek) és a moriscok (muszlim áttértek) valódi megtérésének ellenőrzésére szolgáló adminisztratív lépésként indult, fokozatosan olyan ideológiává fejlődött, amelyben a „tiszta vér" hiányát „szennyeződésnek," a vérben öröklődő, megváltoztathatatlan hibának tekintették. Ennek pedig máig ható következményei vannak az egykori gyarmati társadalmakra.[24]

Wiesenthal műve tipikus poszthолokauszt mű abban az értelemben, hogy a zsidó identitás legfontosabb kialakítóinak a hatalmas, történelmi-társadalmi méretű üldöztetéseket és az ezekre való emlékezést tartja. Az emlékezést akarja elősegíteni a regénnyel is. Utal azonban arra is, hogy belső elemek szintén alakítják a zsidó identitást, bár általában ezek is kötődnek külső meghatározottságokhoz. A legkarakterisztikusabb belső hagyományokból fakadó identitásformáló faktorként (természetesen ez is a külső meghatározottsághoz kötődik) a csapdából való szabadulást eredményező megoldás módját határozza meg. A spanyol üldöztetés idején ez a megoldás a zsidó hagyományokban szereplő tíz törzs földjére szervezett expedíció, amely főleg zsidó tudósok eredményeire támaszkodott.[25] A poszthолokauszt időkben pedig a megoldás Wiesenthal véleménye szerint Izrael állam létrehozása és fenntartása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Efron, John M. (ed.): *German Jewry and the Allure of the Sephardic*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016.

FUGA745_online: Spiró György: Padmaly - kötetbemutató beszélgetés. 2025. június 11. https://www.youtube.com/watch?v=OFA8xbGMMsg (Utolsó letöltés: 2026. április 2.)

[24] Ld. Pl. Martínez, María Elena: *Genealogical Fictions: Limpieza de Sangre, Religion, and Gender in Colonial Mexico.* Stanford, CA: Stanford University Press, 2008.

[25] Kolumbusz expedíciói során több neves zsidó tudós találmányát és felfedezését használta. Például Abraham Zacuto neves spanyol rabbi, csillagász és matematikus *Almanach Perpetuum* című csillagászati táblázatgyűjteményét, amely forradalmasította a csillagászati navigációt. Ld. Miguel, Cirilo Flórez: Zacut: Abraham ben Samuel Zacut. In: Hockey, Thomas et al. (eds.): *The Biographical Encyclopedia of Astronomers*. New York: Springer, 2007. 1255–1256. Emellett használta Jehudà Cresques mallorcai zsidó converso térképész navigációs térképét is. Ld. Kayserling, Meyer: *Christopher Columbus and The Participation of The Jews in The Spanish and Portuguese Discoveries*. New York: Longmans, Green Co., 1894, First Chapter: Naval Contributions of Iberian Jews.

Hacker, Joszi: A zsidók kiűzése Spanyolországból. *Múlt és Jövő,* 1992/3, 17–20.
Horváth Rita: Családregények és „anti-családregények" a magyar holokauszt-irodalomban. In: Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában.* Budapest: Balassi Kiadó, 2005. 687–700.
Kayserling, Meyer: *Christopher Columbus and The Participation of The Jews in The Spanish and Portuguese Discoveries*. New York: Longmans, Green Co., 1894.
Martínez, María Elena: *Genealogical Fictions: Limpieza de Sangre, Religion, and Gender in Colonial Mexico.* Stanford, CA: Stanford University Press, 2008.
Miguel, Cirilo Flórez: Zacut: Abraham ben Samuel Zacut. In: Hockey, Thomas et al. (eds.): *The Biographical Encyclopedia of Astronomers*. New York: Springer, 2007. 1255–1256.
Parfitt, Tudor: *The Lost Tribes of Israel: The History of a Myth.* London: Weidenfeld & Nicolson, 2002.
Partizán: A reformkorban is olyan volt a politika, mint ma? Spiró Györgyöt kérdezzük új regényéről. 2025. szeptember 3. https://www.youtube.com/watch?v=aIGNlHlHPVA (Utolsó letöltés: 2026. április 2.)
Roth, Norman: *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain.* Madison: University of Wisconsin Press, 2002.
The history of Jewish life in the Tyrol and Vorarlberg region. https://ikg-innsbruck.at/en/history/jewish-life-in-tyrol-and-vbg/ (Utolsó letöltés: 2026. április 2.)
The Sunflower. History and Reception of a Literary Holocaust Testimony. https://the-sunflower.ehri-project.eu/ (Utolsó letöltés: 2026. április 2.)
Vámos Miklós: Én csak sima zsidó vagyok. 2025. november 16. https://www.youtube.com/watch?v=PNG2bNzJxos (Utolsó letöltés: 2026. április 2.)
Wiesenthal in Linz: A Virtual Exhibition. https://wiesenthal-in-linz.vwi.ac.at/ (Utolsó letöltés: 2026. április 2.)
Wiesenthal, Simon előadása egy 1973. február elsején tartott könyvbemutatón (n.p.). VWI.SWA.II.1.A-III.3.13.
Wiesenthal, Simon: *La voile de l'espoir: La mission secrète de Christophe Colomb*. Paris: Éditions Stock, 1973.
Wiesenthal, Simon: *Operation Neue Welt: Judenverfolgung und Columbus-Reise.* VWI.SWA.II.1.A-II.8.9.
Wiesenthal, Simon: *Sails of Hope: The Secret Mission of Christopher Columbus.* New York: Macmillan, 1973.
Wiesenthal, Simon: *Segel der Hoffnung: Die geheime Mission des Christoph Columbus.* Bonn: Walter, 1972.
Yerushalmi, Yosef Hayim: *Assimilation and racial anti-Semitism: The Iberian and the German models.* New York: Leo Baeck Institute, 1982.